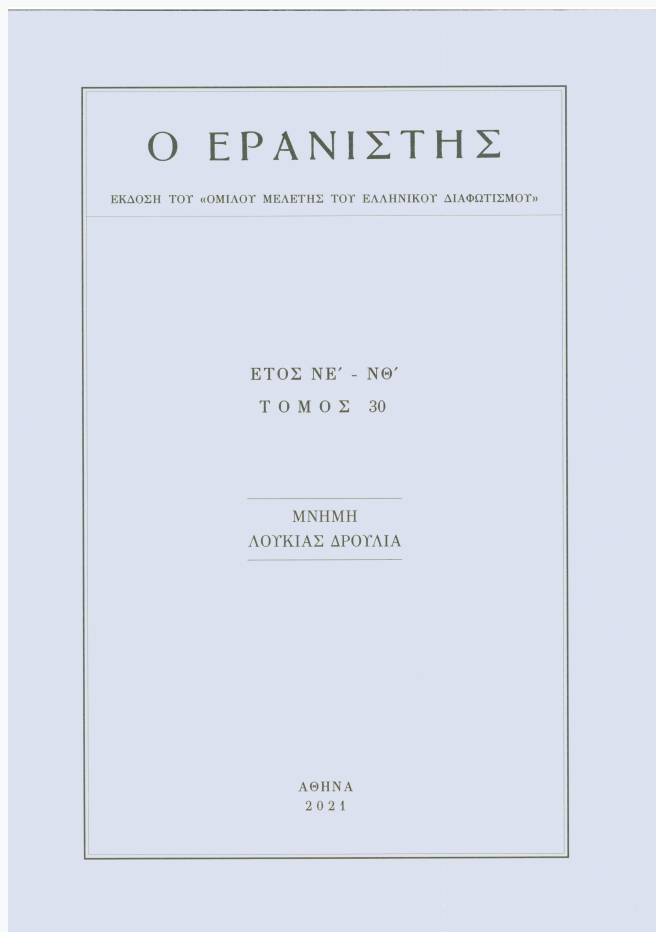

The Gleaner

No 30 (2021)

In Memoriam of Loukia Droulia

«Εκκλησιαστικός νομικός αφορισμός» (7 Φεβρ. 1822)

P. D. Michailaris

doi: [10.12681/er.36173](https://doi.org/10.12681/er.36173)

Copyright © 2023

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Michailaris, P. D. (2024). «Εκκλησιαστικός νομικός αφορισμός» (7 Φεβρ. 1822). *The Gleaner*, (30), 781–786. <https://doi.org/10.12681/er.36173>

«ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΣ ΝΟΜΙΚΟΣ ΑΦΟΡΙΣΜΟΣ»

(7 ΦΕΒΡ. 1822)

ΕΙΝΑΙ ΓΕΓΟΝΟΣ ΟΤΙ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ τοῦ ἐπιτιμίου τοῦ ἀφορισμοῦ¹ τὸν χαρακτηρισμὸ πού δηλώνει ὁ τίτλος αὐτοῦ τοῦ παρασχολήματος, δὲν ἔτυχε νὰ τὸν συναντήσουμε ὡς εἰδικὴ περίπτωσις τῆς ἀφοριστικῆς διαδικασίας.² Ἔτσι εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι αὐτὸ πού ὑποδηλώνει ὁ παραπάνω τίτλος καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ σημειώματος πού ἀκολουθεῖ, ἀποτελοῦν συνθήκη τῶν ἐκτάκτων ἀναγκῶν πού προκάλεσε ἡ ἔκρηξις τῆς Ἐπανάστασις τοῦ 1821· γι' αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἀνασυνθέσουμε κατὰ κάποιον τρόπο τὰ γεγονότα πού φαίνεται νὰ δημιουργοῦν τὴν ἀνάγκη ἐπιβολῆς τοῦ ἐπιτιμίου μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ αὐτό, ἀκόμα καὶ μέσα σὲ ἐπαναστατικὸ περιβάλλον.

Οἱ πηγές, λοιπόν, σχετικὰ μὲ τὶς πρώτες ἐπιτυχίες τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων, καταθέτουν ὅτι στὶς 14 Ἰανουαρίου 1822 ὕστερα ἀπὸ πολιορκία παραδόθηκαν οἱ ἔγκλειστοι στὸ κάστρο τοῦ Ἀκροκορίνθου Τούρκοι. Εἶχε προηγηθεῖ παρέμβαση τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη καὶ συμφωνία πρώτα μὲ τοὺς ἔγκλειστους Ἀρβανίτες, πού ὀδήγησε στὴν ἀποχώρησίν τους στὶς 10 Ἰανουαρίου 1822, πράξις πού φαίνεται ὅτι ἐξανάγκασε καὶ τοὺς ἔγκλειστους Τούρκους νὰ πράξουν τὸ ἴδιο ὕστερα ἀπὸ τέσσερις ἡμέρες.

Ὅπως καταθέτει ὁ Θ. Κολοκοτρώνης στὰ Ἀπομνημονεύματά του, οἱ συζητήσεις γιὰ τὴ διάθεση τῶν προσδοκώμενων λαφύρων εἶχαν ἀρχίσει πρὶν ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ φρουρίου, πράγμα ὃχι καὶ τόσο ἀσυνήθιστο γιὰ τὶς συνθήκες τῆς ἐποχῆς.³ Ἄλλωστε γνωρίζουμε ὅτι τουλάχιστον κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τοῦ Ἀγώνα, τὰ λάφυρα ἀποτελοῦσαν μιὰ ἀπὸ τὶς σημαντικότερες πηγές ἐσόδων γιὰ τὴν ἐπαναστατικὴ ἐξουσία ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς ἀγωνιστές, παράγοντες οἱ ὅποιοι μολονότι εἶχαν ἀφιερώσει τὶς

1. Παν. Δ. Μιχαηλᾶρης, *Ἀφορισμός. Ἡ προσαρμογὴ μιᾶς ποιητῆς στὶς ἀναγκαῖες ὁδηγίες τῆς Τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1997 (β' ἐκδ. 2004).

2. Παν. Δ. Μιχαηλᾶρης, *Ἡ πραγματεία τοῦ Χρυσάνθου Ἱεροσολύμου «Περὶ ἀφορισμοῦ»*, Ἀθήνα, ἐκδ. Πορεία, 2002.

3. Τὸ πλεόν χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἴσως ἀποτελεῖ ἡ Ἀθήνα, ὅπου ἐν ὄψει τῆς ἐπικείμενης κατάληψης τῆς Ἀκρόπολης (9-10 Ἰουνίου 1822), τὸ σχετικὸ κείμενον μὲ τοὺς ὅρους διανομῆς τῶν λαφύρων εἶχε συνταχθεῖ ἀπὸ τὶς 8 Νοεμ. 1821, βλ. *Ἀρχεὶα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας*, τ. 1, Ἀθήνα 1857, ἐπανεκδόση Ἀθήνα 1971, σ. 539-540 (καὶ στὴν ψηφιακὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων).

δυνάμεις για τὸν κοινὸ σκοπὸ, συχνὰ συγκρούονται ἐξ αἰτίας τῶν ἀτομικῶν διεκδικήσεων ἐπὶ τῶν λαφύρων.⁴

Γράφει λοιπὸν ὁ Κολοκοτρῶνης: «... Στὴν συνέλευσιν, ἀφοῦ ἤκουσαν ὅτι ζητοῦν νὰ παραδοθοῦν οἱ Τοῦρκοι, ἐστείλαμεν νὰ ἔλθοῦν καὶ 5-6 πολιτικοί, νὰ ἔλθουν νὰ παρασταθοῦν εἰς τὰ λάφυρα καὶ νὰ βγάλουμε καὶ τοῦ Ἔθνους...».⁵

Τὰ ἴδια πάνω-κάτω ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Φωτάκος, προσθέτοντας καὶ ἓνα βαθμὸ ἔντασης στὴ διεκδίκηση τῶν λαφύρων μεταξὺ στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας: «ἀλλὰ πρὶν ἔβγουν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὸ φρουριον ἔγινε σύγχυσις πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ποῖα σώματα νὰ ἔμβουν μέσα διὰ νὰ συνάξουν τὰ λάφυρα, ἐπειδὴ ἤθελε καθένας τοὺς ἰδικούς του νὰ ἐμβάσῃ...».⁶

Ἀπὸ δύο ἄλλες πηγές τοῦ Ἀγώνα – Ἀμβρόσιος Φραντζῆς καὶ Σπυρ. Τρικούπης –, μποροῦμε νὰ εἰκασοῦμε τι ἄφησαν οἱ ἀποχωροῦντες Τοῦρκοι, καθὼς αὐτοὶ εἶταν ὑποχρεωμένοι νὰ παραδώσουν στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων τὰ πάντα, ἐκτὸς ἀπὸ δύο ἐνδυμασίες (Τρικούπης) – δύο «σκουτιά» ἀναφέρει καὶ ὁ Κολοκοτρῶνης – ἢ τρεῖς (Φραντζῆς) ἐνδυμασίες, ἐνῶ ὁ δεῦτερος μᾶς δίνει καὶ ὀρισμένα ὀνόματα ἀπὸ τοὺς παρευρεθέντες στὴν παράδοση τοῦ φρουρίου: Παναγ. Κρεββατάς, Σωτήρης Νοταράς, Κύριλλος, μητροπολίτης Κορίνθου, Ἰωνάς, ἐπίσκοπος Δαμαλαῶ.⁷

Ὅπως εἶταν σχεδὸν ἀναμενόμενο, ὕστερα ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ κάστρου ἐπεκράτησε μεγάλη ἀτάξια, ἐπειδὴ, ὅπως καταθέτει ὁ Π. Πατρῶν Γερμανός, «Ἡ Διοίκησις, διατρίβουσα εἰς Κόρινθον, οὐδὲν σχεδὸν εἰργάζετο, καὶ διότι τὰ περισσότερα μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἔλειπον, καὶ διότι ὁ τῶν στρατιωτῶν θόρυβος ἦτο μέγας, ἐπειδὴ ἦτον συναγμένοι ἐκεῖ

4. Δὲν μπόρεσα νὰ ἐντοπίσω στὴ βιβλιογραφία μελέτη σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῶν λαφύρων, ἐκτὸς ἀπὸ γενικὲς ἀναφορές. Ὡστόσο, κρίνω ἀπαραίτητο νὰ ὑπεθυμίσω τὶς ἐπιστημονικὲς προσεγγίσεις τῆς ἀείμνηστης Δέσποινας Θεμελῆ-Κατηφόρη σχετικὰ μὲ τὴν πειρατεία, τὶς λεῖψες καὶ τὴ λειτουργία «Λειοδικείων». Ἀναλυτικὴ ἐργογραφία γιὰ ὅλα αὐτὰ ἔχει καταρτίσει ὁ Τριαντ. Σκλαβενίτης πού περιλαμβάνεται στὸ δημοσίευμα τῆς Ἐταιρείας Λευκαδικῶν Μελετῶν, *Δέσποινα Θεμελῆ-Κατηφόρη (1931-1988)*, Ἀθήνα 2005.

5. *Διήγησις συμβάντων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τὸ 1770 ἕως τὸ 1836*, Ὑπαγόρευσε Θεόδωρος Κωνσταντίνου Κολοκοτρῶνης, Ἀθήνα 1846, σ. 89-91.

6. *Ἀπομνημονεύματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ὑπὸ Φωτάκου*, πρῶτον ὑπασπιστοῦ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρῶνη, Ἀθήνα 1858, σ. 144-146.

7. Ἀμβρόσιος Φραντζῆς, *Ἐπιτομὴ τῆς Ἱστορίας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος*, τ. Β', Ἀθήνα 1839, σ. 80-82· Σπυρ. Τρικούπης, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*, γ' ἔκδ., τ. 1, Ἀθήνα 1888, σ. 100-102. Ὁ Τρικούπης ἀναφέρει ὅτι οἱ προαποχωρήσαντες Ἀρβανίτες κράτησαν ὀρισμένα ἐνδύματα, τὰ ἄρματα τους καὶ ἀπὸ 1000 γρόσια ὁ καθένας, πράγμα πού δὲν κατάφεραν οἱ Τοῦρκοι.

πλήθος λαοῦ καὶ ἕκαστος ἐζήτει δικαιώματα λαφυραγωγίας· ὅθεν κά-
θε ὥραν σχεδὸν συνέβαινον νέαι ταραχαὶ καὶ διαφιλονικησεις περὶ τού-
του, ὥστε ἡ διοίκησις ἔμενεν ἐν ἀμηχανία μὴ δυναμένη νὰ διορθώσῃ τὰ
τοιαῦτα... ὁ δὲ Μινίστρος τῆς Οἰκονομίας δὲν εἶχε οὐδὲ ὀβολόν. Ὅθεν
περιέμενον ἐκ τῶν λαφύρων τῆς Κορίνθου νὰ θεραπεύσωσι τὰς ἀνάγκας·
ἀλλὰ τὰ λάφυρα, ἀφ' οὗ κατεγράφησαν καὶ ἐκτιμήθησαν, διενεμήθησαν
εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ καπιταναίους καὶ μόλις διὰ τὸ Κοινὸν Ταμεῖον
ἔμειναν ὅσα τζεβαίρικὰ εὐρέθησαν...».⁸

Ὡστόσο καὶ μολοντί ὁ Γερμανὸς καταθέτει μιὰ σχετικὰ ἀναλυτικὴ
καὶ «κανονικὴ» ἐξέλιξι τῶν πραγμάτων ὡς πρὸς τὴ διανομὴ τῶν λαφύ-
ρων, τίς διεκδικήσεις καὶ τίς ομάδες ἐνόπλων ποῦ ἔλαβαν τὴ μερίδα τοῦ
λέοντος, φαίνεται —ἢ προσφυγὴ στὸν ἀφορισμὸ τὸ μαρτυρεῖ— ὅτι ὑπῆρξαν
καὶ περαιτέρω ἀτασθαλίαι ἢ ἔστω ὑποψίες (ὅπως ἀναφέρεται καὶ στὸ
ἔγγραφο) κλοπῆς τῶν λαφύρων, πράγμα ποῦ θὰ ὑποχρεώσῃ τὸ Ἐκτελε-
στικὸ —τὰ δύο ἀπὸ τὰ πέντε μέλη του ποῦ βρίσκονταν στὴν Κόρινθο— νὰ
ἀπευθυνθεῖ πρὸς τὸν μινίστρο τῶν Ἐσωτερικῶν, μὲ τὸ παρακάτω ἔγγρα-
φο:⁹

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΟ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ
πρὸς τὸν Μινίστρον τῶν Ἐσωτερικῶν

*Ἐπειδὴ διάφοροι διατρέχουσιν ὑποψία ἐνταῦθα, ὅτι ἔγιναν κλοπαὶ
τινες εἰς τὰ λάφυρα τῆς Ἀκροπόλεως τὸ Μινιστέριον τῶν Ἐσωτερικῶν,
ἐν ἐλλείψει τοῦ Μινιστερίου τῆς θρησκείας, νὰ ἐπιστατήσῃ εἰς τὸ νὰ
γίνῃ ἐκκλησιαστικὸς νομικὸς ἀφορισμὸς ἀπὸ τοὺς εὐρισκομένους ἐδῶ
ἀρχιερεῖς, καὶ νὰ προφθάσῃ νὰ ἀναγνωσθῇ σήμερον εἰς τὴν ἀγορὰν
καὶ εἰς τὰ τείχη τοῦ φρουρίου.*

*Ἐν Κορίνθῳ, τῇ 7 Φεβρουαρίου 1822.
Ἀθανάσιος Κανακάρης,
Ἰωάννης Λογοθέτης.*

*Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας μινίστρος τῶν ἔξωτερικῶν
ὑποθέσεων, Πρόεδρος τοῦ συμβουλίου τῶν Μινιστρῶν
Θ. Νέγρης.*

8. Μητροπολίτου Παλ. Πατρῶν Γερμανοῦ, Ἀπομνημονεύματα, φωτομηχανικὴ
ἐπανέκδοσις ἐκ τῆς β' ἐκδόσεως, ἐπιμ. Ἰωάννα Γιανναροπούλου — Τ. ἈΘ. Γριτσόπου-
λος, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Δημοσίας Βιβλιοθήκης τῆς Σχολῆς Δημητσάνας, 1975, σ.
95-97.

9. Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, τ. 1, Ἀθήνα 1857, ἐπανέκδοσις τῆς
Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς 1971, σ. 353.

Ἡ αἰτία προσφυγῆς στὸν ἀφορισμὸ φυσικὰ δὲν παρουσιάζει κάποια ἰδιαιτερότητα: ὑπάρχουν ὑποψίες, μάλλον ἰσχυρὲς ἐνδείξεις, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, ὅτι ἐγινε κατακράτηση λαφύρων ἀπὸ ἄγνωστα πρόσωπα καὶ οἱ θιγόμενοι (ἐδῶ ἢ κεντρικὴ ἐπαναστατικὴ διοίκηση) προσφεύγει σὲ ἓνα μέτρο μὲ –κατὰ τεκμήριο καὶ ἀνὰ περίπτωσιν– καλὴ ἀποτελεσματικότητα προκειμένου νὰ ἐπιτύχει τὴν ἐπιστροφή τῶν διαρπαγέντων. Αὐτὸ τουλάχιστον ἐλπίζει τὸ Ἐκτελεστικὸ ὅτι μπορεῖ νὰ συμβεῖ, μολονότι οἱ συνθήκες δὲν εὐνοοῦν τὴν ἐλπίδα ὅτι τὸ ἐπιτίμιο μπορεῖ νὰ ἀναχαιτίσει παρόμοια περιστατικὰ καὶ πολὺ περισσότερο νὰ ἐξαναγκάσει τοὺς δραστές νὰ ἐπιστρέψουν τὰ κλαπέντα λάφυρα.

Ὡστόσο, εἶναι ἰδιαιτέρα σημαντικὸ νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ ἐπαναστατικὴ κατάστασις δὲν ἀνατρέπει τὶς παγιωμένες πραγματικότητες ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης κατὰ τὴν Τουρκοκρατία καὶ ἡ προσφυγὴ στὸν ἀφορισμὸ τὸ δείχνει μὲ σαφήνεια. Ἐχουν ὅμως ἀλλάξει ἄρδην οἱ πολιτικο-στρατιωτικὲς συνθήκες ποὺ ἀναπόφευκτα ἐπιφέρουν ὀρισμένες τροποποιήσεις στὴ διαδικασίᾳ. Δὲν ὑπάρχει χρόνος προσφυγῆς στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἐπειδὴ τὰ γεγονότα ἐξελισσονται μὲ ταχύτατο ρυθμὸ καὶ δὲν μποροῦν νὰ ἀναμένουν τὴ σχετικὰ ἀργόσυρτη διαδικασίᾳ τῆς προσφυγῆς, ἐκδοσης, ἀνάγνωσις τοῦ ἐπιτιμίου. Οὔτε ἄλλωστε θὰ εἶταν ἐνδεδειγμένη κίνησις ἐπὶ τῇ βάσει ὅσων εἶχαν συμβεῖ: ἐπαναστατικὰ γεγονότα, ἀφορισμὸς ἐπαναστατῶν, τουρκικὰ ἀντίποινα σὲ Κωνσταντινούπολη καὶ σὲ ἄλλες πόλεις καὶ γενικὰ πόλεμος. Ἄλλωστε, τὸ διάστημα ἀπὸ τὴν παράδοσις τοῦ φρουρίου (14 Ἰαν. 1822) ἕως τὴ στιγμὴ ποὺ συντάσσεται τὸ ἔγγραφο (7 Φεβρ. 1822) εἶναι ἀρκετὰ μεγάλο γιὰ τὴ διανομὴ τῶν λαφύρων, ἐπειδὴ, ὅπως μποροῦμε νὰ φαντασθοῦμε, τρεῖς ἐβδομάδες ἀναμονῆς γιὰ τὴ διανομὴ τῶν λαφύρων μάλλον εἶναι μεγάλος χρόνος γιὰ ἄτακτο στρατὸ καὶ φυσικὰ κανεὶς δὲν μποροῦσε νὰ ἐλπίζει σὲ ὀμαλὲς ἐξελιξεις.

Ἡ Ἐκκλησία ὡστόσο παραμένει ὁ θεσμὸς ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἀγνοηθεῖ καὶ μάλιστα στὸ ἐπαναστατικὸ περιβάλλον, καθὼς διαθέτει τὰ μέσα καὶ μάλιστα ὅταν μέλη τῆς πρωταγωνιστοῦν στὸν Ἄγωνα, καὶ αὐτὸ τονίζεται ἐμφανῶς: τὸ Ἐκτελεστικὸ ἀναγνωρίζει ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀκόμα «Μινιστέριον τῆς Θρησκείας»,¹⁰ τὸ ὁποῖο θεσμικὰ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναλάβει τὴ διεκπεραίωσις τῆς σχετικῆς διαδικασίας –αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν οὐσιαστι-

10. Ὡς πρῶτος «μινιστρος τῆς Θρησκείας» διορίσθηκε (15 Ἰαν. 1822) ὁ ἐπίσκοπος Ἀνδρούσης Ἰωσήφ, ἀλλὰ, ὅπως εἶναι εὐλόγο, ὅταν διαδραματίζονται τὰ γεγονότα τῆς παράδοσις τοῦ Ἀροκορίνου, δὲν εἶχε ἀκόμα προβεῖ στὶς ἀπαραίτητες ἐνέργειες γιὰ τὴν ὀργάνωσις τοῦ νέου Μινιστερίου τῆς Θρησκείας. Τὸ σχετικὸ Διάταγμα («Περὶ Καθηκόντων Μινιστρῶν τῆς Θρησκείας») θὰ ἐκδοθεῖ στὶς 27 Φεβρ. 1827 (βλ. Ἰω. Π. Μπουγάς, *Ἰωσήφ Ἀνδρούσης 1770-1844. Ὁ πρῶτος Μινιστρος τῆς Θρησκείας καὶ τοῦ Δικαίου καὶ πρῶτος ἐπίσκοπος Μεσσηρίας*, Διδ. Διατρ., Ἀθήνα 2009, σ. 22),

κλή τομή, πού θα πραγματωθεῖ ἀργότερα μετὰ τὴν σύσταση τοῦ ἀνεξάρτητου ἑλληνικοῦ κράτους καὶ τὴν ἀναγνώριση τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἐλλαδικῆς Ἐκκλησίας— ἀλλὰ ὑπάρχουν οἱ παρόντες ἀρχιερεῖς, προφανῶς ὁ μητροπολίτης Κορίνθου Κύριλλος καὶ ὁ ἐπίσκοπος Δαμαλᾶ Ἰωνάς,¹¹ οἱ ὁποῖοι μποροῦν νὰ ἐπιβάλουν τὸν ἀφορισμό.

Ὡστόσο, τὸ Ἐκτελεστικό, οἱ Ἰωάννης Λογοθέτης καὶ Ἀθανάσιος Κανακάρης,¹² κρίνουν σκόπιμο καὶ ἀναγκαῖο νὰ χαρακτηρίσουν τὸν ἐκκλησιαστικὸ ἀφορισμὸ καὶ ὡς νομικὸ, στοιχεῖο τὸ ὁποῖο ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορά, ἀπ' ὅσο γνωρίζω, νὰ προσδιορίζει τὴν διαδικασίαν αὐτή. Φυσικὰ δὲν γνωρίζουμε ποιὸς εἶχε τὴν σχετικὴ πρωτοβουλία γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ αὐτό,¹³ μολονότι τὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ βιογραφικὰ τῶν προσώπων δὲν αἰτιολογοῦν τὴν χρῆση εἰδικῶν ὄρων. Μιὰ ἄλλη ὑπόθεση εἶναι ὅτι ἡ σχετικὴ πρωτοβουλία ἀνῆκε στὰ δύο παρόντα ἐκκλησιαστικὰ πρό-

χρόνος πού ἀπέχει ἀρκετὰ ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία τοῦ ἐγγράφου μας (7 Φεβρ. 1822), ὥστε νὰ ἔχει λόγῳ ὁ πρῶτος μινίστρος τῆς Ὀρθοδόξου.

11. Ὁ Ἰωνάς Κωνσταντινίδης μνησθῆκε στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία (Ἀρχεῖο Σέκερη, ἀρ. 420) καὶ ἀνέπτυξε μεγάλη δραστηριότητα καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ Ἀγώνα ἀκόμα καὶ στὴν πολεμικὴ δράση. Διετέλεσε ἐπιπλέον καὶ μινίστρος τῆς Ὀρθοδόξου, διαδεχόμενος τὸ 1825 τὸν Ἰωσήφ Ἀνδρούσης. Στὸ κάστρο τοῦ Ἀκροκορίνθου μῆκε μαζί μετὰ τὸν Θ. Κολοκοτρώνη, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Τούρκων, βλ. Παν. Σ. Μαρτίνης, *Ὁ Καλαβρυτινὸς ἀγωνιστὴς ἱεράρχης Ἰωνάς Κωνσταντινίδης (1764?-1853)*, Ἀθήνα, ἐκδ. Τῆνος, 2000.

12. Τὰ ἄλλα τρία πρόσωπα τοῦ πενταμελοῦς Ἐκτελεστικοῦ (Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, πρόεδρος, καὶ τὰ μέλη, Ἀναγν. Δεληγιάννης καὶ Ἰωάννης Ὀρλάνδος), πού εἶχαν διοριστεῖ τὴν 15 Ἰαν. 1822 δὲν βρισκόνταν στὴν Κόρινθο. Γιὰ τὸν Ἀθανάσιον (Θάνο) Κανακάρη βλ. Δημ. Μπαχάρης, *Οἱ ἀρχοντικὲς οἰκογένειες τῆς Πελοποννήσου. Ἡ οἰκογένεια Κανακάρη-Ρούφου*, Ἀθήνα 2020, εἰδικότερα σ. 61-62, ὅπου τὰ σχετικὰ μετὰ τὴν ἀνάμειξιν τοῦ Ἀθανάσιου Κανακάρη, ὁ ὁποῖος ὑποστήριξε ὅτι αὐτὰ ἔπρεπε νὰ καταλήξουν στὰ κρατικὰ ταμεῖα, καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπῆρξε ὑποκινητὴς τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἀφορισμοῦ· ὁ Ἀναστ. Γούδας, *Βίοι Παράλληλοι...*, τ. ΣΤ', Ἀθήνα 1874, σ. 319—ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀντλεῖ καὶ ὁ Μπαχάρης— ἀναφέρει γιὰ τὰ λάφυρα τοῦ Ἀκροκορίνθου ὅτι κηρύχθησαν «ἐθνικὴ περιουσία» καὶ προσθέτει ὅτι ὁ Κανακάρης ὑποχρέωσε τὸν γιὸ του Βενιζέλο Ρούφου—ἀφοῦ πρῶτα διέταξε νὰ τὸν συλλάβουν— νὰ ἐπιστρέψῃ ἓνα «ἀργυροκέντητον ὄπλον» πού εἶχε ἰδιοποιηθεῖ ἀπὸ τὰ λάφυρα.

13. Ἀπ' ὅσο γνωρίζω ὁ πρῶτος, ἴσως καὶ μόνος, πού ἐπιχειρεῖ νὰ συνδέσει τὸν ἀφορισμὸ μετὰ τὸν νόμο—ὄχι τὸν θεῖο νόμο— εἶναι ὁ Χρυσάνθος Νοταράς, ὁ ὁποῖος στὴν Πραγματεία του περὶ ἀφορισμοῦ (βλ. ἐδῶ ὑπόσημ. ἀρ. 2) ἐπισημαίνει τὴν διάστασιν του («ἀνθρωπίνου νόμου»), ὅταν ἐπιχειρεῖ νὰ ἐρμηνεύσει ὅτι ἄνθρωπος πού ἀφορίζεται, σύμφωνα μετὰ τὸν θεῖο νόμο, ὑπόκειται στὴν ἀπομόνωση καὶ στὴν ἀδυναμία ἐπικοινωνίας μετὰ τοὺς ἄλλους χριστιανούς, «κατὰ νόμον ἀνθρώπινον καὶ θετικὸν καὶ θετικῶ δικαίῳ».

σωπα, ἢ προῆλθε ἀπὸ συνεργασία πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν προσώπων. Ἐπίσης δὲν γνωρίζουμε ἂν τελικὰ υλοποιήθηκε ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ἐπιτιμίου, ἂν δηλαδὴ πραγματοποιήθηκε ἐσπευσμένα ἡ ἀνάγκωσις «εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ εἰς τὰ τείχη τοῦ φρουρίου» τοῦ σχετικοῦ ἀφοριστικοῦ ἐγγράφου μὲ τίς ἀποτρόπαιες κατάρρες καὶ τὰ φοβερὰ ἀποτελέσματα ποὺ πρόκειται νὰ ὑποστοῦν οἱ κλοπεῖς τῶν λαφύρων, μὲ ἄλλα λόγια ἂν ἀφορίστηκαν οἱ ἀνώνυμοι δράστες τῆς κατακράτησης τῶν λαφύρων.

Ὅπως καὶ νὰ ἔχει ὅμως τὸ πρᾶγμα, εἶναι φανερὸ ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν προσπάθεια προσφυγῆς σὲ ἐκκλησιαστικὴς πρακτικὴς ἐπιβολῆς τοῦ δικαίου, μέσα σὲ ἐπαναστατικὸ περιβάλλον, καὶ ἡ διαφοροποίησις ποὺ ἐπιχειρεῖται μὲ τὴν προσθήκη τοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ ἀφορισμοῦ ὡς νομικοῦ, πιθανὸν ἀποτελεῖ μιὰ σαφὴ προσπάθεια νὰ καταδειχθεῖ ἡ ἀλλαγὴ ποὺ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπιβάλλει.

Π. Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ